



Pismo w pigułce

Pismo w pigułce

I. Historia i rozwój pisma [1]

II. Brachygrafia [2]

III. Przykłady skrótów [3]

I. HISTORIA I ROZWÓJ PISMA

Zasadniczą informacją o piśmie, którą można uzyskać już przy pierwszym rzucie oka na tekst, jest to czy mamy do czynienia z majuskułą czy minuskułą. Jedną i drugą wszyscy posługujemy się na co dzień. Majuskuła to pismo, którego litery są tej samej wysokości, np. A B C D G J P. Minuskuła to takie, którego litery są różnej wysokości (niektóre łaseczki liter są wyciągnięte w górę, inne w dół), np. a b c d g j p. Dokładne określenie rodzaju pisma, z jakim mamy do czynienia w odniesieniu do materiałów rękopiśmiennych z różnych epok, wymaga dużo bardziej zaawansowanej wiedzy i jest istotą nauki o piśmie.

Początkowo ewolucja pisma związana była z rodzajem materiałów i narzędzi pisarskich. Od tego na czym i za pomocą jakiego narzędzia pisano, zależała płynność i swoboda kreski. To wpływało też na kształt liter, np. mogło wymusić posługiwanie się tylko liniami prostymi.

Kolejnym czynnikiem, który kształtował rozwój pisma były oczekiwania, jakie z nim wiązano. Pismo miało służyć przekazywaniu treści, jednak często dążono do tego, by przysparzało odbiorcy także wrażeń estetycznych. Z drugiej strony, człowiek chciał coraz szybciej zapisywać informacje, a to wymuszało mniejszą dbałość o estetykę notowanych tekstów i utratę ich czytelności. Ostatecznie pogodzenie szybkiego zapisywania treści i utrzymania wysokiego poziomu estetycznego wytworów ręki pisarza okazało się niemożliwe. Sprawilo to, że na szerszą skalę porzucono pisanie majuskułą, na rzecz minuskuły. W dalszej kolejności nastąpiło przejście do coraz bardziej zindywidualizowanych form pisma kursywnego, umożliwiającego szybkie pisanie. Wykształciły się też pisma o różnych zastosowaniach. Pisma majuskułne stosowano do spisywania tekstów bardziej uroczystych, np. inskrypcji czy ksiąg, minuskuła była pismem najbardziej uniwersalnym, natomiast kursywa pismem użytkowym – do szybkiego zapisywania dokumentów o mniejszej wadze.

Piętno na kierunkach rozwoju pisma wywierały również trendy w sztuce. W kształcie liter odzwierciedlenie znajdowały podobne dążenia, jak te, które kształtowały nowe kierunki w sztuce czy architekturze. I podobnie jak w odniesieniu do sztuki, rozwój pisma na przestrzeni wieków warunkowany był

przenikającymi się wpływami i różnicami lokalnymi.

Historię pisma łacińskiego (w telegraficznym skrócie) otwiera **kapitała**. Było to eleganckie majuskułne pismo o regularnych, geometrycznych kształtach, dzięki czemu nadawało się do rycia w kamieniu lub innym twardym materiale. Do szybkiego pisania starożytni Rzymianie używali bardziej pospiesznych i mniej starannych **starszej i młodszej kursywy**.

Gdy zaczęto używać innych niż kamień materiałów pisarskich, po których pisało się znacznie łatwiej i szybciej, wykształciły się inne rodzaje pisma. Pierwszym z nich była **uncjała** – pismo jeszcze majuskułne, ale już bardziej okrągłe i lżejsze, w większym stopniu nadające się do pisania na miękkim materiale; w dalszej kolejności **półuncjała**, będąca pismem minuskułnym. Mające swe korzenie w starożytności kapitała, uncjała i półuncjała dały początek kolejnym rodzajom pisma, używanym w Europie.

W średniowieczu w naszej części Europy rozpowszechniła się **minuskuła karolińska**, pismo, którego początki wiąże się z czasami panowania Karola Wielkiego i okresem odrodzenia w sztuce, zwanym renesansem karolińskim. Pismo to było używane między IX a XII w. i dotarło także do Polski.

Na przełomie XII i XIII w. podążając w tym samym kierunku co sztuka i architektura, pismo zaczęło się zmieniać, przybierając coraz silniej zaznaczone gotyckie formy – litery stały się bardziej wydłużone, a linie ostro załamane. W ten sposób powstało **pismo gotyckie**, używane aż do końca średniowiecza. Gotyckie formy otrzymały zarówno majuskuła, jak i minuskuła oraz kursywa, przybierając formę nowych, różniących się od siebie lokalnie lub przeznaczonych do różnych zastosowań odmian pisma gotyckiego (np. tekstura, fraktura, kurrenta, bastarda). Z pisma gotyckiego wyrosły narodowe pisma niemieckie i dzięki temu elementy gotyku w piśmie najdłużej zagościły w krajach niemieckojęzycznych.

Pismo gotyckie zostało wyparte dopiero w dobie renesansu, kiedy w wielu dziedzinach sztuki nastąpił powrót do antycznych wzorów. Powstała wtedy **antykw** – eleganckie pismo książkowe wzorowane na minuskułach karolińskich, a za jej pośrednictwem – na poprzedzających ją pismach antycznych. Do użytku kancelaryjnego przyjęła się natomiast użytkowa kursywa, zwana **italiką**. Z pisma renesansowego wyrosły nowożytnie pisma narodowe i w efekcie wykształciło się nowoczesne pismo.

II. BRACHYGRAFIA

Potrzeba szybkiego pisania kształtowała nie tylko wygląd liter – narodziła się z niej także potrzeba skracania wyrazów. Drugim powodem, dla którego je skracano, była oszczędność materiału pisarskiego. Był on kosztowny, więc gospodarowano nim powściągliwie – im krótszy tekst zapisywano, tym oszczędność przynosiła większy efekt. W ten sposób narodziły się systemy skrótów (in. abrewiacji od łacińskiego słowa *abbreviatio*), szczególnie rozbudowane w średniowieczu. Nauka, która zajmuje się ich badaniem nosi nazwę brachygrafii.

Skróty stosowane w piśmie łacińskim dzielą się na 3 grupy, tj. skrócenia poprzez:

- odcięcie (in. suspensję, od łac. *per suspensionem*) – w takich skrótach pozostawiano tylko początek wyrazu (w niektórych wypadkach tylko pierwszą literę)
- ściągnięcie (in. kontrakcję, od łac. *per contractionem*) – w tym wypadku zapisywano tylko początek i koniec wyrazu, np. pierwszą i ostatnią literę lub pierwszą, środkową i ostatnią

- zastosowanie znaku skrócenia – znak zastępował cały wyraz lub jego część

Skróty, których używamy dziś można także przyporządkować do tego podziału, np.:

1. prof. - skrócenie przez odcięcie
2. mgr - skrócenie przez ściągnięcie
3. & - skrócenie przez znak

Podobnie jak pismo łacińskie, systemy skrótów także mają korzenie w starożytnym Rzymie. Rzymianie używali sygli, czyli wyrazów (najczęściej imion) skracanych w taki sposób, że w skrajnych wypadkach zapisywano tylko pierwszą literę. Stworzyli także system oznaczeń – tzw. noty tyrońskie – które dały początek skrótom stosowanym w średniowieczu. Średniowieczni pisarze posługiwali się rozbudowanym systemem skrótów, należących do wszystkich trzech grup, wymienionych powyżej. W tekstach spisanych w językach narodowych stosowano niektóre sposoby skracania przejęte z łaciny, jednak wraz z pojawieniem się druku i wejściem do użytku papieru (tańszego niż pergamin), skróty zaczynają zanikać.

Jeżeli masz kłopot z rozszyfrowaniem tego zdania zapisanego w XII w. przy użyciu skrótów, to powinieneś zajrzeć na kolejną stronę.



d[omi]n[u]s Lup[us] ep[is]c[opus] p[lo]zensis p[er] cui[us] manu[m] elemosina data e[st]

Znajdziesz tam przykłady skrótów stosowanych w średniowieczu, z którymi można spotkać się najczęściej. Skróty zdecydowanie utrudniają czytanie dawnych tekstów, w razie kłopotów warto więc zajrzeć do publikacji, w których można znaleźć zestawienia skrótów stosowanych w różnych okresach. Najbardziej znaną z nich jest *Lexicon abbreviatarum: Dizionario di abbreviature latine ed italiane* [4] autorstwa Adriano Cappelleo. Więcej wskazówek bibliograficznych znajdziesz tu: [Warto przeczytać](#) [5].

III. PRZYKŁADY SKRÓTÓW

Te sposoby skracania warto zapamiętać:

1. Odcięcie zaznaczane poziomą kreską



am[en]



an[te]



no[n]

2. Ściągnięcie zaznaczane poziomą kreską



no[m]i[n]a



d[omi]n[u]s



om[ne]s

3. Ściągnięcie zaznaczane nadpisaną literą



t[r]iginta



n[e]c



q[u]otiens

4. Znaki skrócenia

sygły z użyciem liter **e**, **q** i **p**



est



que



quod



quia

per/pre/pro



per/par



np. pau[per]



pre/prae



pre[fate]



pro



np. [pro]vid[er]e

-con/com (znak przypominający cyfrę 9)



con



np. [con]cordasse



np. [con]sensu

-us (znak przypominający cyfrę 9, zwykle nadpisany)



us



np. castellan[us]



np. dom[us]

-er/re/ir (znak w postaci apostrofu lub pionowego wężyka)



np. et[er]ne



np. t[er]minis

-rum



rum



np. tempo[rum]



np. bono[rum]

-et/ed/us/ue (znak przypominający średnik lub cyfrę 3) - znak ten zmienia znaczenie w zależności od tego, po jakiej literze występuje:



s[ed]



s[ed]



videlic[et]



duab[us]



utiq[ue]

-ur/tur (znak przypominający znak nieskończoności lub cyfrę 2)



teneat[ur]



igit[ur]



servat[ur]

et



et



et

Średniowieczni pisarze do perfekcji opanowali sztukę skracania wyrazów i chętnie oraz z dużą fantazją posługiwali się skrótami, dlatego nawet w jednym słowie możemy znaleźć kilka różnych rodzajów skrótów:



ho[min]ib[us]



cont[r]ov[er]sia



[per]petualit[er]



fut[ur]o[rum]



t[r]ib[us]



[pro]pt[er]



[com][par]entib[us]

W językach narodowych, o czym mowa była już wcześniej, stosowano niektóre ze skrótów występujących w języku łacińskim. W tekstach spisanych po polsku, skróty pojawiają się jednak zdecydowanie rzadziej. Wynika to z faktu, że w okresie największego rozkwitu sztuki skracania wyrazów, w piśmiennictwie królował język łaciński, natomiast kiedy język polski wszedł do szerszego użycia, skróty nie odgrywały już tak wielkiej roli.

Skróty w języku polskim



Testame[n]tu



Panskie[g]o



postanowione[g]o



Crak[owski]

Skróty w języku niemieckim



h[err] b[er]toIt



tocht[er]



geb[ur]t



selbe[n]

Adres URL źródła: <https://dawnepismo.ank.gov.pl/pl/pismo-w-przeszlosci/pismo-w-pigulce?page=0>

ODNOŚNIKI

- [1] [HTTPS://DAWNEPISMO.ANK.GOV.PL/PL/PISMO-W-PRZESZLOSCI/PISMO-W-PIGULCE](https://dawnepismo.ank.gov.pl/pl/pismo-w-przeszlosci/pismo-w-pigulce)
- [2] [HTTPS://DAWNEPISMO.ANK.GOV.PL/PL/PISMO-W-PRZESZLOSCI/PISMO-W-PIGULCE/PAGE/0/1](https://dawnepismo.ank.gov.pl/pl/pismo-w-przeszlosci/pismo-w-pigulce/page/0/1)
- [3] [HTTPS://DAWNEPISMO.ANK.GOV.PL/PL/PISMO-W-PRZESZLOSCI/PISMO-W-PIGULCE/PAGE/0/2](https://dawnepismo.ank.gov.pl/pl/pismo-w-przeszlosci/pismo-w-pigulce/page/0/2)
- [4] [HTTP://EN.CALAMEO.COM/READ/00010704456B06FD9E304](http://en.calameo.com/read/00010704456B06FD9E304)
- [5] [HTTP://WWW.DAWNEPISMO.ANK.GOV.PL/PISMO-W-PRZESZLOSCI/WARTO-PRZECZYTAC](http://www.dawnepismo.ank.gov.pl/pismo-w-przeszlosci/warto-przeczytac)